

Egzistencinė žmogaus samprata

a. *Žmogus kaip „egzistencija“*. – Ne tik kasdieninėje kalboje, bet ir tradicinėje filosofų terminijoje „egzistencijos“ žodžiu buvo manomas buvimas. Užtat šis žodis buvo lygiai taikomas visam, kas yra: Absolūtinei Būčiai ir kūrinų pasauliui, žmogui ir kitiems padarams. Tuo tarpu tie šių dienų filosofai, kurie patys vadinasi ar yra vadinami egzistencialistais, egzistencijos terminą išskirtinai taiko tik žmogui. Suprantama, šiuo atveju egzistencijos žodis nebereiškia apskritai buvimo, o tik specialiai žmogiškąjį buvimą. Jau pats šio žodžio aprėžimas nurodo, kad egzistencinė filosofija pačiame savo pagrinde yra tokia žmogaus samprata, kuri radikaliai kelia žmogaus savotiškumą, jo nepalyginamumą su kitais padarais. Iš čia egzistencinės filosofijos radikali opozicija tam natūralizmui, kuris ir žmogų norėjo laikyti tik vienu iš daugelio gamtos padarų. Bet lygiai egzistencinė filosofija yra skirtinga ir nuo tos tradicinės filosofijos, kuri žmogaus savotiškumo ieškojo dvasinėje jo prigimtyje. Egzistencialistų pažiūra, žmogus yra savotiškas visų pirma ne vienokia ar kitokia prigimtimi, o greičiau kaip tik tuo, kad jis nėra brutaliai apspręstas savo prigimties, bet yra laisvas būti „savimi pačiu“. Ir būtent laisvės pagrindu žmogus ne tik išsiskiria iš kitų gamtos padarų, bet ir egzistuoja tokiu būdu, jog jis yra daugiau negu tik visiems žmonėms bendros prigimties atstovas. Užtuot buvęs tik beasmenišką savo giminės atstovas, žmogus yra pašauktas būti „savimi pačiu“, t. y. kitų nepakeičiamu ir kitų neatstovaujamu individu. Atseit, kai tradicinė filosofija akcentavo visų pirma generinį žmogaus skirtingumą nuo kitų padarų, tai egzistencinė filosofija visų pirma ryškina individualinį kiekvieno žmogaus nepalyginamumą su kitais žmonėmis. Tai *metafizinio individualizmo* filosofija.

Ypačiai ryškiai metafizinis individualizmas išplėtotas Jasperso filosofiniame mąstyme. Iš tiesų, egzistencijos žodžiu Jaspersas turi mintyje ne ką kitą kaip tą principą, kurio pagrindu žmogus gali būti „savimi pačiu“. Ką reikia būti savimi pačiu? Buvimas „savimi pačiu“ nėra naujas būties sluoksnis, kuris prisidėtų prie kitų būties sluoksnių, kurie apsprendžia žmogų (gyvybę, sąmonę, dvasią). Greičiau, užtuot buvęs naujas būties sluoksnis, „savimi pačiu“ buvimas yra tam tikras žmogaus santykis su tuo, kas jis yra patirtinėje tikrovėje. Tai „vienybės be tapatybės“ santykis: nors ir jaučiuosi viena su tuo, kuo esu pasaulyje, bet nesutinku būti j tai suvestas. Savo gelmėse esu daugiau negu tai, kuo reiškiosi pasaulyje: visa tai, kuo esu objektyviai, tėra kūnas, per kurį galiu įeiti į pasaulį. Nesu aš pats objektas, nors ir tegaliu būti per tai, kas yra objektas. „Aš pats esu daugiau negu visa pažįstama“.

Visų pirma atsisakau save tapatinti su logine „sąmone apskritai“. Greičiau: kol tedalyvauju sąmonėje apskritai, tol dar nesu aš pats, nes visi lygiai dalyvauja tame beasmeniniame subjekte, kurį vadinau „sąmone apskritai“. Užtat visa, ką ša logiškai pažįstu, ir lieka man abejinga. Kai noriu gyventi pažinimu, pamanau, kad pažinimas yra bejėgis nušviesti man gyvenimo kelią. Todėl mano vienybė su logine sąmone apskritai ir pasirodo tik formali vienybė be turinio.

Bet lygiai negaliu savęs sutapatinti nė su tuo, kas mane pripildo biologine būtimi. Nors ir esu kūne, bet aš pats nesu kūnas. Jei tebūčiau kūnas, būčiau gyvulys. Tai gryna negalimybė. Gyvulys yra paprastai, kas jis faktiškai yra. Gi aš netampu gyvuliu nė tada, kai sugyvulėju prarasdamas savo žmogiškąją vertę. Kas gyvuliams tėra brutalus faktas, man yra galimybė, už kurią esu atsakingas. Kad aš turiu kūną savo dispozicijoje, pats nebūdamas kūnas, liudija ir tai, kad aš galiu pats atimti sau gyvybę, ir tai, kad aš lieku aš

pats net ir tada, kai mano kūnas sužalojamas. Žodžiu, nors ir tegaliu būti per kūną, bet aš pats nesu su juo tapatingas.

Pagaliau negaliu savęs sutapatinti nė su savo dvasiniais žygiais, nors ir tik per juos galiu save išreikšti. Pirma: visada aš esu daugiau negu tai, ką esu atlikęs. Jei negaliu išsiginti savo darbų, tai lygiai negaliu laikyti save jau išsemtą. Kol turiu prieš akis ateities galimybes, atsisakau būti sutapatinamas su mano praeitim. Antra vertus, mano veikla greičiau atstovauja tai, kas aš esu kitiems, negu tai, kas aš pats esu. Mano dvasinė veikla drauge yra ir socialinė funkcija. Bet aš pats visada jaučiuosi esąs daugiau negu tai, kuo esu tapęs kitiems. Užtat ir keliu balsą prieš bet kurį manęs suvedimą tik į socialinį vaidmenį, jei aš ir vertinčiau jį.

Tačiau: jei ir negaliu savęs sutapatinti nė su vienu mano objektyviu aspektu, tai lygiai negaliu likti tik tarsi pasyviu savęs žiūrovu. Pastaruoju atveju „viskas tebūtų lyg toksai žaismas žolėmis bei kaukėmis, kuriame niekas iš tiesų nežaistų ir kuriame klausimas: kas aš esu? liktų neatsakytas, nes už visų šių rolių nieko nebūtų“. Kas esu? Pastato mus šis klausimas prieš apsisprendimą: arba sutapti su savimi pačiais ir tuo būdu paversti šį žaismą mūsų pačių būties rimtimi, arba likti tik bergždžiais žiūrovais, kurie rezervuoja savo galimybę pasitraukti iš šių žaidimo. Jei lieku rezervuotas žiūrovas, visa man tėra rolės ir kaukės, laikinės pozicijos ir neutralios galimybės. Nerišu šiuo atveju savęs nelygstama ištikimybe jokiam uždaviniui, bet užtat ir nesu niekur aš pats. Priešingai, jei nelygstamai angažuojusi mano istorinėje situacijoje ir tuo būdu nelygstamai sutampu su tuo, ką joje veikiu ir kas joje esu, tai tuo pačiu visa, kas pirma tebuvo beasmėniskas žaidimas, paverčiu į mano paties išraišką. Tai šiuo atveju ir pakylu į egzistencijos rangą ta prasme, kurią šiam žodžiui teikia Jaspersas. „Egzistencija yra tai, ko negalime įsivaizduoti kaip regimo dalyko, bet kas lieka už visų rolių ir tačiau jas vaidina, kiek aš sutampu su manimi pačiu“.

Kokia konkrečiai šitaip aprašytos „egzistencijos“ prasmė? Iš vienos pusės, egzistencija yra tasai principas, kuriuo aš pats esu visada daugiau negu tai, kuo aš reiškiasi pasaulyje („vienybė be tapatybės“). Iš antros pusės, egzistencija yra tasai principas, kuriuo aš pats renkuosi save patį, nelygstamai sutapdamas su mano istorine situacija („tapatybė su manimi pačiu“). Pagal tai ir aprašo Jaspersas kilimą į egzistencijos rangą kaip dvigubą pasaulio palikimo ir į jį grįžimo procesą. Palikti pasaulį – tai suvokti, kad aš pats esu daugiau negu pasaulis. Grįžti į pasaulį – tai suvokti, kad negaliu savęs realizuoti niekur kitur, kaip pasaulyje. Laimime šiuo procesu ne mažiau kaip pačią mūsų laisvės sąmonę. Kas esame kaip objektai, mums yra duota kaip mūsų prigimtis, kaip mūsų charakteris, kaip mūsų esmė. Turiu charakterį, kuris apsprendžia ir persunkia visus mano veiksmus. Dažnai pamatome, kas mes esame, tik iš mūsų vienokio ar kitokio pasielgimo toje ar kitoje padėtyje. Nustebinti tokios nepramatytos patirties, tariame: štai kas tu esi, arba rezignuojame: toks esu, ir negaliu nieko padaryti. Tačiau, nežiūrint viso, turime pripažinti, jog mūsų charakteris yra mums duotas kitu būdu negu išoriniai daiktai. Yra kažkas mumyse, kas nesutinka mus laikyti tik paprastai duotais. Prisiimame kaltę ir už tai, kas duota. Ir galime išplėsti savo atsakomybę taip toli, kad ir tai, kas esame iš gimimo, laikytume mūsų pačių priešlaikinio rinkimosi pasėka. Turime galimybę „atsiimti mus iš būties į save pačius“ ir tuo būdu tapti „savęs pačių versme“. Tai šita prasme ir yra žmogus Jaspersui ne tik tam tikros duotos esmės būtybė, bet ir egzistencija kaip „savęs pačio versmė“. Būti savimi pačiu lygu būti savęs pačio versme.

b. Egzistencija kaip laisvė. – Kaip matyti, tai, kam Jaspersas teikia egzistencijos vardą, yra ne kas kita kaip laisvė. Būti „savęs pačio versme“ – tai būti laisvam. Tačiau pats jaspersinis laisvės supratimas yra skirtingas nuo tradicinio. Tradiciškai laisvė buvo laikoma esminiu žmogaus momentu ar dargi pačia žmogaus esme. Gi Jaspersui laisvė kaip tik nėra esmė. Jo akimis, laikyti laisvę esme yra lygu sau pačiam prieštarauti, nes esmė kaip tik yra tai, kas yra duota ir kas tuo pačiu išskiria laisvę. Žmogus yra laisvas, pagal Jaspersą, tik dėl to, kad jis nėra neatšaukiamai surištas savo esme, kad jis gali „save iš būties atsiimti į save patį“. Kai kitoms

būtybėms jų esmė yra paprastai duota, tai žmogus gali ir tai, kas duota, paversti savo laisvo apsisprendimo galimybe. Todėl tik žmogus ir tėra „egzistencija“.

Nėra tik žodžių ginčas, ar laisvė laikoma esme, ar „egzistencija“. Kai laisvė laikoma žmogaus esme, savaime prileidžiama, jog visi žmonės yra laisvi: jei žmogaus esmė yra laisvė, tai kiekvienas žmogus yra laisvas. Gi egzistencinė laisvė principiškai yra galimybė, ne duotybė. Pagal Jaspersą, nors laisvės galimybės yra visiems atvira, tačiau žmogus dar nėra laisvas pačiu savo buvimo faktu. Yra žmonių, kurių gyvenimas lieka brutalus vegetavimas. Galime pakilti į egzistencijos rangą, bet lygiai galime jį ir prarasti. Užtat ir aptaria Jaspersas egzistenciją ne būtimi, o „galimybė būti“ (Seinkoennen). Tai reiškia: esame egzistencija ne prigimtimi, o mūsų pačių apsisprendimu, nes laisvė niekuomet nėra duota, o visada lieka laimėta. *Užuot buvusi iš gimimo duota, laisvė yra pašaukimas, kurio vykdymas mane pakelia į egzistencijos rangą.*

Ir čia ir Jasperso tezė, kad „laisvės nušvietimo pradžia ir pabaiga lieka faktas, jog laisvė negali būti pažinta ir jokiū būdu objektyviai mąstoma“. Galime pažinti tik tai, kas objektyviai duota pasaulyje. Gi pasaulyje laisvė nėra „nei vietos, nei spragos“. Ne pasaulyje, o manyje pačiame laisvės vieta. Užtat ir negalima objektyviai laisvės nei įrodyti, nei paneigti. Joki įrodymai nepajėgia laisvės nurodyti. Į laisvę mus pažadina greičiau tik pats nelaisvės nepakeliamumas. Tačiau šis laisvės „įrodymas“ nelaisvės nepakeliamumu nėra racionalinė išvada nuo fakto į jo sąlygą, o tik mano paties į save apeliavimas būti laisvam, apsispręsti laisvei. Užtuot smalsavusis, ar laisvė kur nors yra, egzistencija apsisprendžia „įrodyti“ laisvę vieninteliu įrodymu, kuris šiuo atveju galioja. Tai apsisprendimas būti laisvam. Tik pati laisvė „įrodo“ laisvę. Negalima nei žmogų priversti būti laisvam, nei jam uždrausti būti laisvam. Greičiau: reikia norėti būti laisvam, nes nesame laisvi iš prigimties, tarsi prieš mūsų norą.

Kas yra ši laisvė, kurios negalime pažinti, bet kuriai privalome apsispręsti? Jaspersas atsako šį klausimą distinkcija tarp „valios, kuri nori kokio nors daikto“, ir „valios, kuri nori savęs pačios“. Valia ko nors norėti nėra dar tikroji laisvė. Be abejo, galiu rinktis, ko noriu. Bet ar turiu noro laisvę? Šis klausimas veda į tikrosios laisvės klausimą. Tiesa, loginei sąmonei šis klausimas atrodo tik tuščia tautologija: noriu, nes noriu. Bet užtat loginė sąmonė ir negali pasiekti tos plotmės, kurioje kyla tikrosios laisvės klausimas. Loginė sąmonė apsiriboja ta valia, kuri reiškiasi objektyviu rinkimusi iš įvairių galimybių. Bet toks objektyvus rinkimasis tėra išsirinkimas (Auswahl), o ne pirminis rinkimasis (Wahl). Yra esminis čia skirtumas. Išsirinkimas iš esmės, negali būti nelygstamas, nes jį nulemia motyvų kova, pagrįsta tikimybių kalkuliacija. Ir jei visa mūsų veikla būtų tokios motyvų kovos rezultatas, tikro apsisprendimo galimybė būtų išskirta. Tačiau tikimybių kalkuliacija sudūžta į faktą, kad galime objektyviai pramatyti tik atskirus atvejus. Gi kada klausimas eina apie visumą, tikimybių kalkuliacija turi užleisti vietą tikram apsisprendimui, kurio išraiška yra: tai esu aš, kuris taip noriu. Tik pastarasis apsisprendimas yra nelygstamas, nes pagrįstas nebe motyvų kova, o manęs pačio apsisprendimu būti „manimi pačiu“. Tai šis „manęs pačio rinkimasis“ ir yra tikrosios laisvės vieta.

Egzistencinė laisvė – tai manęs pačio rinkimasis: esu aš pats, kiek renkuosi mane patį. Bet kaip galima rinktis „save patį“ dar nebūnant „savimi pačiu“? Be abejo, aptarti egzistencinę laisvę „savęs pačio“ rinkimuisi yra lygu suktis atvirame rate: iš vienos pusės, kad mano rinkimasis būtų „manęs pačio“ rinkimasis, man reikia jau būti „manimi pačiu“, iš antros pusės, aš negaliu būti „manimi pačiu“ kitaip, kaip rinkdamasis „mane patį“. Bet kaip tik šis ratas ir atskleidžia jaspersinės laisvės sampratos branduolį: tapatinti egzistenciją su laisve ir laisvę su apsisprendimu būti „savimi pačiu“. Nėra egzistencija laisva ta prasme, tarsi žmogus būtų laisvas nežiūrint jo paties. Priešingai, tik pati laisvė pakelia žmogų į egzistencijos rangą. *Esu egzistencija, kiek apsisprendžiu būti laisvas.* Tai reiškia: laisvė yra ne kas kita kaip pats šis mano apsisprendimas būti „manimi

pačiu“. Tik „manęs pačio“ rinkimasis yra iš tiesų laisvas apsisprendimas, nes tik jį apsprendžia ne kurio nors motyvo jėga, o manęs pačio valia.

Koks santykis tarp egzistencinio „savęs pačio“ rinkimosi ir tarp rinkimosi iš objektyvių galimybių? Kaip pats Jaspersas perspėja, netenka „savęs pačio“ rinkimasis suprasti, lyg jis būtų tarsi kažkas objektyviai realaus, kas prisidėtų prie tos objektinės valios, kuri reiškiasi rinkimusi tarp objektų. Greičiau: arba „savęs pačio“ rinkimasis persunkia objektų rinkimąsi ir šį paverčia „savęs pačio“ išraiška, arba iš viso nėra „savęs pačio“ rinkimosi, o tik paprastas rinkimasis tarp objektų. Šia prasme, pagal Jaspersą, „savęs pačio“ rinkimasis drauge yra ir tarpiškas, ir betarpiškas. Tarpiškas, nes ir „savęs pačio“ rinkimasis turi pereiti per motyvų įvertinimą. Ne kažkoks aklas įkvėpimas veda „savęs pačio“ rinkimąsi, o aiški sąmonė, ko aš noriu šioje konkrečioje situacijoje. Bet drauge „savęs pačio“ rinkimasis yra betarpiškas, nes jis kaip toks yra tiesiai rinkimasis: renkuosi, nes noriu. Nors ši formulė lygiai gali reikšti ir paprastą saualę, bet „savęs pačio“ rinkimasis yra pati saualės priešingybė. Saualė nėra niekuo pagrįsta, išskyrus momentinį kaprizą. Priešingai, egzistencinio apsisprendimo laisvė yra pagrįsta vidine būtinybe: „galiu, nes turiu“. Tai ši būtinybė, suprasta kaip ištikimybė sau pačiam, išskiria egzistencinį apsisprendimą ir nuo objektinio rinkimosi, ir nuo sauališko optavimo. Kai objektinis rinkimasis ar sauališkas optavimas stovi prieš alternatyvą, tai egzistencinis „savęs pačio“ rinkimasis testovi prieš vieną galimybę. Kas stovi prieš alternatyvą, tas dar nėra pasiekęs „savęs pačio“ rangą. Gi tam, kuris jau yra „pats“, visos alternatyvos dingsta drauge su neapsisprendimu. Tačiau tai nereiškia, kad egzistencinis apsisprendimas būti „savimi pačiu“ išskirtą riziką. Priešingai, egzistencinis apsisprendimas iš esmės susietas su rizika, nes laisvė, pagal Jaspersą, susieta su „nežinojimu“. Būti „savimi pačiu“ – tai nuolat rizikuoti, nes niekuomet nežinau, kas aš esu ir niekuomet negaliu savęs pateisinti visuotinai galiojančiomis normomis.

c. Laisvė kaip nelygstamosios veiklos versmė. – Jei egzistencija slypi „savęs pačio“, o ne objektų rinkimesi, tai iš tiesų ji „nieko“ nenori. Gali būti egzistencija mūsų norų versmė, bet ji pati negali būti norma, nes ji nėra joks objektas. Kaip tik ta veikla, kuri turi savo versmę „savęs pačio“ rinkimesi, yra nelygstama tik dėl to, kad ji nėra apspręsta jokių objektu ir pagal tai jokių tikslu. Iš čia Jasperso distinkcija tarp nelygstamosios ir tarp tikslinės veiklos. Tikslinė veikla yra lygstama tuo pačiu, kad ji tėra priemonė siekiamo tikslo atžvilgiu. Priešingai, nelygstamoji veikla tėra tokia dėl to, kad ji kaip tokia nėra priemonė jokiame tikslui. Ši distinkcija atskleidžia mums pagrindinę Jasperso egzistencinės etikos tezę: nors egzistencija ir negali niekur kitur savęs realizuoti, kaip pasaulyje, tačiau ji gali neprarasti savęs pasaulyje tik visų pasaulinių tikslų reliatyvybės sąmone. Visi pasaulyje sutinkami tikslai yra reliatyvūs, ir užtat joks tikslas pasaulyje negali būti suabsoliutintas ta prasme, kad jis paverstų žmogų savo priemone. Tik galutinis tikslas galėtų būti nelygstamai siekiamas. Bet jo niekur nerasti: nei Transcendencijoje, nei pasaulyje. Yra iliuziška imti galutiniu tikslu anapusinį gyvenimą, nes jis tėra beviltiška Transcendencijos materializacija. Bet lygiai galutinis tikslas negali būti randamas nė šiaapusiniame gyvenime. Visos utopijos, svajojančios galutinę pasaulio organizacijos darną, tėra egzistencijos išdavimas. Jei būtų galima galutinę pasaulio organizacijos darną, tai tektų pasaulį laikyti pačia tikrąja būtimi, ir šiuo atveju vienintelė galimybė, verta žmogaus, liktų savižudybė.

Jei nėra jokie pasaulyje tikslai, verto būti nelygstamai siekiamam, tai kodėl tačiau žmonės eina mirti už savo idėjas? Mūsų filosofas atsako šį klausimą šiaip: aukoja savo gyvybę žmonės ne už tikslus pasaulyje, o tik norėdami likti patys sau ištikimi. Gi visi tie siekiniai, dėl kurių rizikuojama gyvybė, tėra egzistencijos išraiška. *Miršta žmonės tik už „save pačius“.* Ne tikslai suteikia mūsų veiklai nelygstamumą, o egzistencinė mūsų pačių nelygstamumą suteikia savo svorį tikslams pasaulyje. Netenka betgi šią Jasperso tezę suprasti, lyg egzistencija iš viso paneigtų tikslus. Negalėdama kitur savęs realizuoti, kaip pasaulyje egzistencija negali atsisakyti tikslų pasaulyje siekimo. Tačiau ji visus savo siekiamus tikslus sureliatyvina tik į savo išraišką, tik į

savo pasaulyje reiškimosi kūną. Todėl Jaspersas paradoksiškai ir kalba, kad „egzistencija realizuoja pasaulyje tikrą betikslumą tik per tikslų realizavimą“.

Šis egzistencinio „betikslumo“ paradoksas – tai paradoksas egzistencijos sąlygos *būti pasaulyje esant už pasaulio* (in der Welt ueber die Welt hinaus). Gali iš karto šis paradoksas pasirodyti tik savotišku krikščioniškosios žmogaus sampratos formulavimu, nes ir krikščionybė apeliuoja į žmogų būti pasaulyje jame nepaskęstant. Tačiau iš tiesų šis paradoksas, Jasperso žodžiais tariant, lygiai atmeta ir misticizmą, ir pozityvizmą. Mūsų filosofui misticizmas klaidingai perkelia žmogaus tikslą į anapus ir tuo pačiu žmogų nukreipia nuo dabarties į iliuzinę ateitį. Gi pozityvizmas, sudaužęs transcendentinio tikslo stabą, pragaištingai atiduoda žmogų vitalinių instinktų tironijai. Jasperso nuomone, nei pirmas, nei antras nepasiekia tikros nelygstamybės. Kai pozityvizmas iš viso sunaikina nelygstamybės galimybę, tai misticizmas tepasiekia negatyvią nelygstamybę pasaulio paneigime. Misticizmo klaida neigti pasaulį, pozityvizmo klaida suabsoliutinti pasaulį. Gi tikros egzistencinės nelygstamybės reikalavimas: *nei guosti „anapus“ iliuzija, nei prarasti save pasaulyje, o sureliatyvinti pasaulį jo nepaneigiant*. Jei pasaulis būtų pati absoliutinė būti, nebūtų prasmės už nieką mirti, nes šiuo atveju visa žmogaus prasmė būtų pati gyvybė. Tik egzistencinė pasaulio reliatyvizacija suteikia patirtinei tikrovei tą simbolinį charakterį, kuris įgalina nelygstamybę pasaulyje. Kiek pasaulis tėra brutali tikrovė, jis man yra abejingas. Bet kiek jį paverčiu mano paties simboline išraiška, jis įgyja nelygstamą svorį. Štai nelygstamosios veiklos pasaulyje tiesa: „įtampa tarp fakto, kad aš veikiu, lyg patirtinė tikrovė būtų absoliuti, ir tarp fakto, kad tačiau turiu sąmonę, jog viskas tėra niekis kaip patirtinė tikrovė“.

Egzistencinio „betikslumo“ paradoksas mums paaiškina ir tolesnę Jasperso tezę, pagal kurią nelygstamoji veikla yra „nežinojimo“ sąlygojama. Tik protas ieško galutinio tikslo, negalėdamas jo rasti. Gi nelygstamoji veikla nereikalinga jokio galutinio tikslo, nes ji pati savyje yra „nebaigtinybės išraiška baigtinybėje“. Ir ne tik egzistencija neturi reikalo pažinti galutinį tikslą, bet kaip tik *galutinio tikslo nežinojimas yra pati laisvės sąlyga*. Jei galutinis tikslas būtų žinomas, nebektų apsispręsti, nes teliktų siekti šio tikslo. Žinojimas padaro apsisprendimą nebereikalingą, nes turiu apsispręsti tik ten, kur nežinau. Jei norime apeliuoti į apsisprendimą, kai norime veikti, tai tik todėl, kad niekada viso nežinome. „Nežinojimas yra norėjimo būtinybės versmė“.

Vietoj galutinio tikslo pažinimo, mūsų laisvę veda sąžinė, pastatydama mus prieš Transcendenciją. Ji apeliuoja į mus „nebūti, kas aš faktiškai esu, bet tapti, kuo aš noriu būti“. Netenka tačiau šioa peliavimo laikyti Dievo balsu. Tasai balsas, kuris į mane kalba sąžine, yra manęs pačio balsas: „aš kalbu aš pats į mane patį“. Nors sąžinė ir pastato mane prieš Transcendenciją, tačiau ši lieka man pasislėpusi ir čia, kaip visur. „Sąžinės balsas – dievybės tyla“. Ir būtent dievybės tyla yra pati mano laisvės sąlyga. „Dievybė neatėmė man laisvės ir atsakomybės savo rodymuisi“.

Tapatinti sąžinę su Dievo balsu Jaspersui yra lygu paversti sąžinę fanatizmo versme. Kas būtų sužinota tariamai tiesiog iš dievybės, turėtų teisę į pretenziją būti visų pripažinta. Jei Dievo balsas būtų mums iš tiesų duotas, turėtume visi jam paklusti. Tačiau žmonių ir jų institucijų pasaulyje pretenzija nėra Dievo balsas, kaip teigia tie, kurie nori kalbėti Dievo vardu. Tokia pretenzija turi būti atmesta: nors ir vargani esame, bet laisvi! Sąžinė nėra palenkta jokiam teisėjui. Jei sąžinė atsiduria į konfliktą su socialiniu autoritetu, visada pirmenybė priklauso sąžinei. Absurdiška reikalauti iš žmogaus paneigti savo sąžinę tuo pretekstu, kad ši tesanti klaidi subjektyvybė. Niekas neturi teisės išsižadėti savo sąžinės. Bet kaip sąžinė nėra palenkta jokiam teisėjui, taip ji niekada negali būti pagrindas kitiems teisti. Kiek ji nelygstamai galioja tam, kieno balsas ji yra, tiek ji negali tapti prievarta kitiems. Kiekvienas turi sekti savo balsą, nes nėra jokios visuotinės sąžinės, kuri

būtų Dievo balsas. Greičiau: „girdime Dievo balsą tik mūsų įsitikinimų laisvėje, ir nėra jokio kito organo, per kurį Dievas galėtų mus pasiekti“.

Kokie sąžinės santykiai su visuotiniais moraliniais principais? Atsako Jaspersas šį klausimą ta pačia pasaulio ir egzistencijos įtampos dialektika, su kuria esame visą laiką susidūrę. Kad egzistencija galėtų realizuotis pasaulyje savęs neprarasdama, ji privalo sureliatyvinti pasaulį, ne jam paneigti, o iš jo padaryti savęs pačios simbolinę išraišką. Taip yra ir su moraliniais principais. Kiek jie yra vienintelis mediumas, kuriame egzistencija gali apsispręsti, tiek jie turi būti sureliatyvinti, kad egzistencinis apsisprendimas nebūtų išblėsintas formalios paklusybės automatizme. Reikia „jau duotuosius įstatymus laikyti galiojančiais ir tačiau juos vertinti kaip galimus sureliatyvinti“. Nežiūrint ir kaip tik dėl savo visuotinio galiojamumo, moraliniai įstatymai nėra absoliutūs. „Jokia sustingusi objektyvė nėra absoliuti“, ir kiekviena visuotinybė reikalauja būti „pralaužta“. Gilesnės pareigos ardan egzistencija turi teisę nepaklusti visuotiniame įstatyme fiksuotai pareigai, jei ši nebeišreiškia sąžinės. „Pati egzistencija nusprendžia, ar ji pripažįsta objektyvią pareigą, ar ne“. Ne įstatymai pašvenčia egzistencinės veiklos nelygstamybę, o pati egzistencija suteikia savo svorį įstatymams. Visi įstatymai tėra interpretacijos, kurios tegalioja tiek, kiek jos išreiškia egzistenciją, „kiek jos lieka vienybėje su egzistencija“.

